

Društva kot mehanizem nadzorstva in socializacije¹

Sonja Kotnik²

Društva so družbene skupine, ki so redko predmet empiričnega raziskovanja. Planinska, taborniška in smučarska društva so bila vzorec raziskave, ki je skušala ugotoviti: vpliv društev na njihove člane pri uresničevanju ciljev oziroma vrednot, zaradi katerih so se včlanili v društvo; načine in uspešnost uresničevanja vrednot; vrste vrednot; vlogo društev pri oblikovanju norm; procese kontrolizacije in socializacije v društvu; mehanizme in sredstva nadzorovanja. Dobljeni rezultati so se le redko ločili med posameznimi skupinami anketiranih društev. Glede na to, da so bili anketni listi poslani funkcionarjem omenjenih društev, se na koncu pojavlja določen dvom o resničnosti njihovih odgovorov. Kljub temu pa medsebojna primerjava rezultatov daje nekaj koristnih ugotovitev, ki jih je mogoče splošiti na istovrstna društva v naši republiki.

Ključne besede: društva, družbeno nadzorstvo, socializacija, mehanizmi nadzorovanja.

UDK 316.353/.354:316.738

Družbeno nadzorstvo spreminja človeško vedenje ljudi tako, da postaja skladno s pričakovanim ravnanjem. Nadzorovanje je lahko organizirano in formalno ali neorganizirano in neformalno, spontano. Neformalno družbeno nadzorstvo³ je manj otipljivo in poteka v nepredpisanih oblikah kot pa formalno nadzorstvo, pri čemer ni mogoče zanemariti dejstva, da pravni red s svojimi predpisi tudi deloma ureja neformalno nadzorstvo. Neformalno nadzorstvo izvaja vrsta družbenih skupin, je manj vidno, na voljo pa ima pestra psihološka sredstva za zagotavljanje konformnosti. Omenjeno nadzorstvo se mora potruditi in si prizadevati, da bo v družbenih skupinah zmeraj manj odklonov od zaželenega vedenja in ravnanja, poleg tega pa mora skrbeti tudi za to, da bo lahko obvladovalo morebitne kršitelje skupinskih norm. Naloga nadzorstva je, da ugotavlja, kako se vedejo člani oziroma, ali ravnaajo v skladu s pričakovani skupine. Vsakdo je v svojem ravnanju in vedenju omejevan in odvisen od skupine. Tako ali drugače mora utesnjeno delovati v določenem okviru in sožitju z drugimi in pri tem upoštevati tudi določeno delovanje drugih v njihovih in svojih interakcijah. Prav zato je medsebojno delovanje ljudi zelo zapleteno in pri vsakem posamezniku odvisno od drugih, na medsebojne odnose pa vplivajo družbena, moralna, običajna pravila, rituali, običaji itd. Način, kako ljudje

sprejemajo omenjene norme, ki tudi uresničujejo neformalno nadzorstvo, pa je svojevrstno vprašanje, s katerim so se ukvarjali socialni psihologi v svojih teorijah o simboličnem interakcionizmu, o identiteti itd. Omenjene norme skušajo prevzgjajati, humanizirati, socializirati, poboljševati. Vse to pa vodi h konformnosti ali socializaciji.

Neformalno družbeno nadzorstvo izvajajo predvsem primarne (družina, zakonec, bratje, sestre) in sekundarne (šole, društva) skupine. Za primarne skupine je značilno, da izvajajo njihovi člani neformalno nadzorstvo, ki temelji le na medsebojnih osebnih stikih, sorazmerni intimnosti, medsebojni povezanosti, čustvovanju, spoštovanju itd. Sekundarne skupine so širše in se ne vežejo na družino. Stiki med ljudmi so manj prisrčni, vendar ne formalni. Mehanizmi nadzorovanja so spontani, včasih pa tudi v določeni meri formalni, vnaprej določeni.

Družbene skupine

Če se človek želi obdržati v skupini, se mora nujno prilagoditi njenim pravilom. Vseskozi živi v različnih vlogah in se po njih povezuje z različnimi družbenimi skupinami. Te skupine imajo seveda svoja pravila, ki jih ljudje bolj ali manj sprejemajo.⁴

Različne vede gledajo na skupino iz različnih vidikov. Sociologi gledajo na skupino kot na določeno število ljudi, ki so povezani ali integrirani v celoto, bodisi da jih povezujejo skupne potrebe, bodisi skupne vrednote.⁵ Goričar navaja,⁶

⁴ J. Pečar: Kriminološki pogledi na družbeno nadzorstvo, RKK, št. 2/73, str. 141.

⁵ J. Goričar: Temelji obče sociologije, DZS, Ljubljana, 1972, str. 125.

⁶ J. Pečar: Nadzorstvena vloga skupin, RKK, št. 4/88, str. 313.

¹ Prispevek je le delni povzetek magistrske naloge z naslovom Društva — neformalni mehanizmi družbenega nadzorovanja, ki jo je avtorica izdelala pod mentorstvom prof. dr. Janeza Pečarja in uspešno zagovarjala leta 1990 pred komisijo v sestavi: prof. dr. Ljubo Bavcon, prof. dr. Janez Pečar in prof. dr. Alenka Šelih.

² Sonja Kotnik, magister prava, asistent za kazensko pravo, Višja šola za notranje zadeve, Ljubljana, Kotnikova 8.

³ J. Pečar: Neformalno družbeno nadzorstvo, RKK, št. 3/76, str. 189.

da je najbolj sprejemljiva tista definicija, po kateri je skupina »množina ljudi, ki je povezana, integrirana v celoto«. Socialni psihologi ločijo skupine ali agregate in skupine v ožjem smislu te besede. Sorokin in Magdalenič⁷ navajata, da so skupine ali agregati »kratkotrajna in nestrukturirana množica človeških enot, ki se nahaja v istem času na istem mestu, zbrana zaradi istega (ne tudi skupnega) cilja in ki niso v nikakršnem pomembnejšem medsebojnem kontaktu.« Skupina v ožjem pomenu te besede pa naj bi bila po mnenju D. Jezernika⁸ »vidna, strukturirana, časovno relativno trajno povezana družbena formacija s skupnimi interesi in družbenimi vrednotami, katere člani imajo, zahvaljujoč skupnim ciljem in v skladu s sprejetimi standardi vrednot in pravil vedenja, recipročne vloge.« Taka opredelitev je najbolj primerna za tiste skupine, ki štejejo 20—30 članov. Čeprav so definicije različnih avtorjev različne, pa vendarle imajo nekatere skupne značilnosti: cilji in interesi, zadovoljevanje potreb, relativna številčnost in povezanost, vloge oziroma strukturiranost, vrednote in zlasti norme. Dejavnosti skupin je težko opredeliti tudi zaradi njihove številčnosti. Omenimo le tiste, ki se nam zdijo z vidika nadaljnjega preučevanja bolj pomembne: socializacija (ustvarjanje potrebnega konformizma), nadzorovanje, humanizacija, ustvarjanje in doseganje vrednot, morale, etike.

Ena od delitev družbenih skupin, ki jo navajajo socialni psihologi, je razvrstitev skupin na primarne in sekundarne. Zvonarevič navaja,⁹ da je že Cooley v začetku tega stoletja uvedel pojem primarnih skupin, katerih značilnosti sta po njegovem mnenju intimna medsebojna povezava in medsebojno sodelovanje iz »oči v oči«. Rezultat medsebojne intimne povezanosti je določena psihološka združitev individualnosti v celoto. Vreg¹⁰ na primer razvrsti sekundarno skupino med primarno in socialni agregat in nadaljuje, »da če so primarne skupine šibke, potem teži družba k dezintegraciji«. V sodobni urbani družbi preživijo ljudje več časa v sekundarnih skupinah in socialnih agregatih kot kdajkoli prej.

⁷ B. Sorokin, J. Magdalenič: Osnove socialne psihologije, Pravna fakulteta v Zagrebu, 1982, str. 355.

⁸ D. Jezernik v B. Sorokin, J. Magdalenič: prav tam, str. 363.

⁹ M. Zvonarevič: Socijalna psihologija, Školska knjiga Zagreb, 1976, str. 364.

¹⁰ M. Zvonarevič: prav tam, str. 182.

Nadaljna razvrstitev skupin na formalne in neformalne je povezana z njihovo strukturiranostjo. Formalne so tiste, ki so nastale »zavestno in načrtno zaradi zadovoljevanja enega ali več vnaprej postavljenih ciljev in imajo glede na omenjeno tudi ustrezno predpisano notranjo organizacijo, to je predpisan sistem statusov in vlog ter pisanih norm za vedenje članov.«¹¹ Neformalne skupine nastajajo spontano, brez predhodnega načrta, njihovi cilji in razlogi za obstoj niso trdno in precizno določeni, ravno tako ne notranja organizacija.¹²

V formalne skupine sodijo predvsem organizacije in to zlasti delovne, medtem ko v neformalne uvrščamo: družino, sorodstvo, sosesčino, razred v šoli, izletniške skupine ipd. Young na primer povezuje formalnost in neformalnost družbenih skupin s fleksibilnostjo vlog, ki jih člani skupine imajo. »Formalno strukturo najdemo v tistih skupinah, kjer so vloge in vse, kar se od njih pričakuje, popolnoma neodvisne od individualnih želja in potreb. V neformalnih oblikah pa naj bi posamezniki improvizirali vloge, zato so le-te nestabilne in elastične.«¹³

Odnosi v skupini

Na medsebojne odnose v skupini vplivajo človekova biološka narava in osebnost ter njegova vloga, ki jo ima v skupini. Poleg omenjenega, vpliva na medsebojne odnose tudi zunanje okolje. Kaže, da je medsebojni odnos kompromis med potrebami posameznika in zahtevami skupine. Proces, v katerem določeno število ljudi postane skupina, zajema razvoj ciljev in norm, razvoj vlog in postavitev mreže dejavnih medsebojnih vezi. Medsebojne odnose lahko preučujemo z vidika delovanja, organiziranosti in spreminjanja.

Vedenje človeka, njegova osebnost in vloga oblikujejo medosebne odnose. Socialno psihološka in sociološka šola »simboličnega interakcionizma« postavljata izdelano teorijo o procesu notranjega uvrščanja posameznika v družbeni svet in razsrediščenja posameznika v odnosih do drugih ljudi in družbenih instanc.¹⁴ Ta proces je po mnenju avtorice »simbolična interakcija«,

¹¹ B. Sorokin, J. Magdalenič: Osnove socialne psihologije, Pravna fakulteta v Zagrebu, 1982, str. 374.

¹² B. Sorokin, J. Magdalenič: prav tam, str. 374.

¹³ M. Zvonarevič: prav tam, str. 367.

¹⁴ M. Ule: Od krize psihologije h kritični psihologiji, Delavska enotnost, Ljubljana, 1986, str. 25.

t. j. proces verbalnih, a tudi neverbalnih, simbolno posredovanih dejanj, ki jih izmenjujejo ljudje v času svojega družbenega delovanja.

Za interakcioniste je temeljni pogoj za nastanek »jaza« (identitete op. p.) družbeno posredovani odnos do samega sebe. Človekovo doživljanje samega sebe in svojega delovanja ni le stvar »jaza« temveč veliko globlji odnos, ki v glavnem vključuje tudi dožemanje drugih ljudi ter dožemanje odnosov med posameznikom in družbeno realnostjo. Drugi ljudje so za posameznika nekakšno zrcalo, v katerem šele opazi samega sebe. Noben posameznik ni sam sebi zrcalo, zato je tudi »jaz« pravzaprav odnose, je odnos do samega sebe kot potencialno drugega človeka.¹⁵

S takimi teoretičnimi pozicijami so simbolični interakcionisti presegli psihološki subjektivizem in individualizem ter psihološki objektivizem in se postavili na načelno paradigmatško pozicijo kot večinski tok socialne psihologije in sociologije. T. P. Wilson¹⁶ je imenoval paradigmo simboličnega interakcionizma »interpretativno«, za razliko od normativne, ki skuša človeško družbeno delovanje postaviti tako, da bi bil njegov potek čimbolj podoben determinističnemu dogajanju, to se pravi, naravnim procesom. Ena od teorij družbenega nadzorstva npr. pravi, da je »družbeno nadzorstvo proces, v katerem podskupine ali posamezniki vplivajo tako, da svoje vedenje prilagajajo konformnosti, ki ustreza skupinskemu pričakovanju«. V tem primeru se po svoji vsebini socializacijski proces oziroma družbeno nadzorstvo kaže kot kontrolizacija, čeprav sta si pojma različna med seboj. Omenjena opredelitev je navedena zaradi tega, ker prikaže zanimivo mnenje o tem, da je socializacijski proces v družbeni skupini pravzaprav družbeno nadzorstvo (njegova dejavnost—nadzorovanje).

Medsebojni odnosi v skupini se lahko kažejo tudi v obliki medsebojne izmenjave. Thibaut in Kelley¹⁷ sta oblikovala t. i. »cost reward« teorijo, ki temelji na tem, da se bo nekdo odločil za vstop v medsebojne odnose glede na to, koliko bo vložil in kaj bo dobil (dobiček). Družbeno prihajajo ljudje med seboj v stik predvsem kot nosilci družbenih vlog. Družbena vloga naj bi

¹⁵ M. Ule: prav tam, str. 26.

¹⁶ K. Davis: Law and Control in Society, v navedbi J. Pečar: Formalno nadzorstvo, Delavska enotnost, Ljubljana, 1989, str. 70.

¹⁷ Thibaut, Kelly v navedbi J. E. McGrath: Small Group Research, American Behavioral Scientist, Sage Publications, št. 5/78, str. 669.

bila sklop pravic in obveznosti, normativno pričakovanih in priznanih načinov ravnanja, ki naj jih upoštevajo imetniki danih pozicij. Konkretno ravnanje posameznika, ki vsakodnevno prihaja v stik z drugimi in ki je pri tem omejevan, je odvisno od pozicije, ki jo zavzema v sistemu odnosov v družbeni skupini, od vloge in ponotranjene (internalizirane) vloge, ki se pri njem izoblikuje kot posledica socializacijskega procesa, od drugih oseb, ki zavzemajo recipročne pozicije v tem sistemu in od celotnega družbenega okolja. Pri opredelitvi vloge posameznika v formalnih skupinah moramo izhajati iz stališča, da pravne norme že določajo obliko in vsebino vloge. V neformalnih skupinah pa je vloga posameznika opredeljena predvsem z običaji, moralo, navadami itd.

Posameznik lahko ravna v skladu s pravili (pravnimi in nepravnimi), ki določajo obliko in vsebino vloge. Včasih stori več kot se od njega pričakuje, drugič manj, včasih pa stori ravno nasprotno od pričakovanega. Zaradi navedenega izoblikuje vsaka družbena skupina pozitivne in negativne sankcije, družbeno nadzorstvo pa je tisto, ki mora zagotavljati ustrezen konformizem v družbenih skupnostih. Nekdo se bo v svoji vlogi, ki jo mora izpolnjevati in uresničevati, podredil, ker mu ugaja, si jo želi oziroma mu ustreza. Drugi se ji bo podredil zaradi strahu pred sankcijo. Prostovoljnost vstopa in izstopa iz določene skupine pa ima pomemben vpliv na izbiro vlog v določeni skupini.¹⁸

Društva kot družbene skupine

Društva so zakonsko urejene družbene skupine. Zakon o društvih okvirno ureja ustanovitve, organizacijo in prenehanje ter okvirno opredeljuje pogoje za njihovo delovanje. Društvo mora sprejeti svoj ustanoviteni akt-statut, v katerem člani določijo naloge, cilje, pravice, dolžnosti itd. Glede na omenjeno je mogoče reči, da društvo ni izrazita neformalna skupina, temveč vsebuje številne elemente formalnih skupin. Zato ga je mogoče opredeliti kot deloma formalno skupino.

Tudi društva morajo zaradi svojega delovanja, obstoja in uresničevanja ciljev zahtevati od svojih članov poslušnost oziroma določeno stopnjo konformnosti. Ta konformizem je nujen, vpra-

¹⁸ J. P. Hare: Handbook of Small Group Research, The Free Press, New York, 1976, str. 122.

šanje pa je, ali in v kolikšni meri se mu bodo podredili. Kajti, če se člani ne želijo ravnati po določenih normah, ki so minimalne in nujne za obstoj določene skupine, bo skupina razpadla. Odnosi med člani skupine so v veliki meri odvisni od vrste in narave dejavnosti ter funkcije skupine, ki vsebinsko usmerja te odnose. Kadar le-ti nastopajo kot sredstvo čim uspešnejšega izvrševanja funkcije te skupine in glede na osebne potrebe in vrednotenje v njih nastopajočih udeležencev, govorimo o instrumentalnih odnosih. Konsumptivni pa so tisti odnosi, v katerih ima vsak udeleženec recipročno vrednost nasproti ostalim kot oseba in ne samo kot sredstvo za nadaljnji cilj. V društvu kot družbeni skupini se obe vrsti odnosov prepletata.

Procesi socializacije (konformizacije) in kontrolizacije v društvih — empirična raziskava

Z empirično raziskavo je težko prodreti v procese socializacije in kontrolizacije, ki nastajajo med samimi člani društev in med člani ter društvom kot celoto. Z raziskavo smo zajeli vzorec društev, ki so po podatkih od 31. 12. 1987, registrirana na območju naše republike in sicer: 42 planinskih društev, kar je 21,4 % vseh planinskih društev, 31 taborniških društev, kar je 14,5 % vseh omenjenih društev in 15 smučarskih društev, kar je 15,9 % vseh smučarskih društev. Empirična raziskava je potekala po pravilih, ki opredeljujejo metodo funkcionalne analize.

V procesu socializacije posameznika sodeluje vrsta mehanizmov formalnega in neformalnega nadzorstva. Socializacija ni samo spreminjanje vedenja na višjo raven, temveč tudi poboljševanje vedenja ljudi, da ne bi motili okolice, kar pa pomeni po drugi strani tudi odklanjanje pravice posameznika, da je drugačen od drugih. »Dobršen del socializacijskih procesov psihološko sovпада s procesi sprejemanja, ponotranjenja družbenih pričakovanj, glede na tista ravnanja, ki so povezana s takšnimi ali drugačnimi pozicijami,«¹⁹ ki jih zavzemamo v vsakdanjem življenju.

Socializacija je tudi socialno-psihološki proces, v katerem se osebnost oblikuje pod vpli-

¹⁹ J. Goričar: Temelji obče sociologije, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1972, str. 89.

vom vzgojnih ustanov.²⁰ Socializacijski proces pa je sestavljen iz dveh delov oziroma procesov. Prvi²¹ socializacijski proces je proces razvoja posameznikove osebnosti, ki se uresničuje s posameznikovim usklajevanjem z družbo. V tem socializacijskem procesu sledi cilju, ki se v tem procesu uresničuje na ravni posameznika. Drugi socializacijski proces pa je v bistvu proces socializacije kot reprodukcije družbe. Ta proces nam odgovori na vprašanje, kako si družba z usklajevanjem vedno novih generacij posameznikov s samo seboj, zagotavlja lastno reprodukcijo, lastno trajanje v prostoru in času.

Pečar²² govori o socializaciji ali ustvarjanju potrebnega konformizma oziroma o ponotranjenju pravil vedenja in pričakovanih medsebojnih razmerij. To je bilo tudi izhodišče za del raziskave, ki se ukvarja s socializacijskimi procesi. Sprva smo želeli ločevati konformiranje človekovega vedenja od socializiranja, vendar se je pri tem odprla cela vrsta pomislekov. Posameznik se mora v skupini prilagajati, spreminjati in si prizadevati za skupinskost. Konformizem je rezultat podreditve človekovih bioloških impulzov družbenemu redu. To naj bi bila po Mertonu²³ »vojna med biološkim impulzom in družbeno prisilo«.

S konformiranjem vedenja v družbenih skupinah sta se že v tridesetih in štiridesetih letih ukvarjala Scherif in Asch. Scherif²⁴ je nakazal, da sodbe drugih ljudi vplivajo na sodbe določenih posameznikov. Ta vpliv naj bi bila nekakšna norma, katere vpliv se pokaže že takrat, ko član skupine sam ustvari nove sodbe. Norma torej lahko preprosto pomeni vedenje ali vrednoto, ki jo ima določena skupina. Včasih pa norma pomeni določene omejitve, glede katerih lahko skupina predvidi tako nagrade kot kazni. Scherif in Asch sta v svojih raziskavah ugotavljala pogloblitve vzroke za posameznikovo konformiranje. Želja po konformiranju lastnega vedenja bo večja:

— če je objekt, o katerem je treba presojeti, dvoumen;

²⁰ J. Pečar: Neformalno družbeno nadzorstvo, RKK, št. 3/76, str. 194.

²¹ V. Godina: Bipolarnost socializacijskega procesa, *Aanthropos*, št. 1—2/85, str. 395, 396.

²² J. Pečar: Nadzorstvena vloga skupin, RKK, št. 4/88, str. 317, 318.

²³ R. Merton: *Social Theory and Social Structure*, The Free Press, New York, 1968, str. 185.

²⁴ Scherif in Asch: v navedbi: J. E. McGrath: *Small Group Research*, American Behavioral Scientist, Sage Publications, št. 5/78, str. 665, 666.

- če mora član ustvarjati javno mnenje;
- če večina članov zastopa nasprotno mnenje;
- če je skupina izrazito prijateljska.²⁵

Bolj ko je objekt presoje dvoumen, bolj bodo ostali člani skupine vplivali na posameznikovo voljo. Družbene (skupinske) vrednote so zmeraj nejasne, saj se v posameznih skupinah spreminjajo in so produkt interakcij. Član skupine je prisiljen, da sebe primerja z drugimi.

Prijateljstvo znotraj skupine pospešuje konformiranje posameznikovega vedenja, če so člani postavili skupinske vrednote. Če pa bo omenjene vrednote postavil nekdo izven skupine, se bodo člani konformirali samo, če se med seboj poznajo, pri tem pa lahko vsak od njih svobodno izrazi svoje mnenje.²⁶

Voditelji družbenih skupin spoznavajo, da kljub temu, da imajo v skupini velik vpliv, težko spreminjajo norme, ko so te med članstvom enkrat že sprejete in ustaljene. Voditelji se podrejajo skupinskim normam zaradi tega, ker so sami večinoma ustvarjalci skupinskega mnenja. Tisti pa, ki temu sledijo, to storijo zaradi svoje povezanosti z večinskim mnenjem. Po drugi strani pa imajo voditelji možnost za to, da se odklanjajo od postavljenih norm, imajo več svobode kot ostali, saj je njihov položaj v skupini zavarovan.

Društvo vpliva z oblikami neformalnega nadzorstva na proces socializacije posameznika. Član se mora ravnati po postavljenih normah in jim ne sme nasprotovati. V društvo se bo posameznik vključil zato, da bo lahko uresničeval svoje in skupne interese. Ravno različni motivacijski procesi v družtvih pa vplivajo, da člani društev to uresničujejo, dosegajo in sprejemajo stare in nove vrednote. Raziskava je pokazala, da je pri vseh treh skupinah društev najbolj pogost motivacijski dejavnik — popestritev društvenih dejavnosti (družabna srečanja, kulturne prireditve ipd.) Vendar pa je le polovica anketirancev odgovorila, da svoje člane pogosto motivira. Motivacijske dejavnike smo zasledili tudi v družtvih, kjer je članstvo upadalo. Pri tem tudi ni mogoče mimo podatka, da je najpogostejši vzrok za izstop člana iz taborniškega odreda dejstvo, da mu le-to ni nudilo tistega, kar je pričakoval (v 42 % primerov). Verjetno so procesi socializacije znotraj taborniških odredov

²⁵ J. P. Hare: *Handbook of Small Group Research*, The Free Press, New York, 1976, str. 24—51.

²⁶ Tako ugotavljata J. P. Hare in J. McGrath v ravnokar omenjenih delih.

deloma neuspešni in neustrezni. 61 % omenjenih društev je odgovorilo, da so pogosto motivirali svoje člane s tem, da so na razne načine popestrili svoje dejavnosti, vendar pa je bilo še zmeraj 32 % društev, ki so to storila le včasih. Večina odredov je tudi odgovorila, da so njihovi člani sprejemali opredeljene vrednote in naloge ter se z njimi tudi strinjali. Pri tem jim uresničevanje ciljev, skozi katere so se zrcalile vrednote društev, kot so na primer organiziranje kulturno zabavnega življenja, posredovanje naravnih lepot javnosti in organiziranje seminarjev ni predstavljalo večjih problemov. Dokajšnje težave pa jim je povzročalo organiziranje aktivnega življenja v naravi, vzgajanje članov in populariziranje svojih dejavnosti. Delo in življenje v naravi sta pravzaprav temelj taborniškega življenja oziroma smisel njihovega delovanja. Glede na navedeno ni bilo mogoče pričakovati takega odgovora. Poleg tega so taborniški odredi še navajali, da omenjenih ciljev niso mogli uresničevati zadovoljivo, ker je bilo premalo članov zainteresiranih (tako je menilo 42 % odredov), in ker so imeli premalo materialnih sredstev (tako je menilo 49 % odredov). Pričakovati je bilo, da če je večina članov sprejemala zastavljene cilje, da jih bo pripravljena tudi uresničevati, pa čeprav z manjšimi sredstvi kot jih ima na voljo. Če pa člani poleg tega tudi nimajo interesa oziroma niso motivirani, se lahko vprašamo, ali morebiti opredeljeni cilji ne pomenijo za tabornike prehudega bremena. Poleg tega pa, ali je socializacija, kakršna je, v teh odredih zaželeno, in ali res spodbuja k razvijanju tovarštva. Tako je namreč odgovorila večina odredov. 22 % odredov je celo menilo, da so njihove aktivnosti vplivale na vse člane. Aktivnosti, ki najbolj vplivajo na socializacijo oziroma na uresničevanje postavljenih ciljev so najpogostejše: organiziranje izletov, tekmovanja, prostovoljne akcije, usposabljanje na seminarjih, športne aktivnosti in zbiranje denarnih sredstev. Skoraj polovica odredov je nadalje menila, da so bila njihova prizadevanja za izvajanje ciljev ustrezna, ostalim pa taka prizadevanja niso bila dovolj. Eni in drugi so menili, da bi s popularizacijo dejavnosti, s pridobivanjem denarnih sredstev in z oživitvijo družabnih dejavnosti pri svojih članih, spodbudili zanimanje za uresničevanje ciljev.

Socializacijski procesi so v planinskih in smučarskih družtvih drugačni od tistih, ki potekajo v taborniških odredih. Prilagojeni so predvsem

odraslim, poleg tega pa imajo manj vzgojnih in izobraževalnih prvin, oziroma vsaj takih ne, kot jih izvajajo pri tabornikih.

V obeh skupinah anketiranih društev so navedli, da večina članov v celoti sprejema skupne cilje (in s tem tudi vrednote). Pri planinskih društvih določen delež članstva (12 %) ni sprejemal v celoti skupnih ciljev in se z njimi tudi ni strinjal popolnoma. V obeh skupinah društev niso mogli zadovoljivo navajati svojih članov na aktivno delo v naravi, niso jih mogli vzgajati, niso mogli popularizirati svojih dejavnosti in razvijati novih. Vroki za to so bili na prvem mestu: nezainteresiranost članstva, takoj zatem pa pomanjkanje denarnih sredstev. Pri planinskih društvih je skoraj polovica anketirancev odgovorila, da člani niso bili zainteresirani za uresničevanje ciljev in nalog, pri smučarskih društvih pa kar dve tretjini. Omenjeni podatki kažejo na dokajšnjo pasivnost članov. Nadalje je kar 90 % planinskih in 93 % smučarskih društev odgovorilo, da je le polovica ali pa še manj njihovih članov sodelovalo pri uresničevanju ciljev, čeprav je imela večina od njih enake možnosti za to.

Razumljivo je, da je pri planinskih društvih izletništvo najbolj pogost način za doseganje vrednot, saj je to temeljni namen planinstva. Premalo imajo raznih družabnih dejavnosti in popularizacije svojega delovanja. Pri smučarskih društvih pa so tekmovanja najbolj pomembni način za doseganje vrednot.

Kontrolizacija v društvih

Kontrolizacija je pglavitna naloga družbenega nadzorstva, izvajajo pa jo številni mehanizmi z različnimi sredstvi glede na vrsto nadzorstva. Različne družbene razmere pogojujejo naravo kontrolizacije, njen namen, učinkovitost in njeno spreminjanje. Cohen²⁷ na primer razume pod tem pojmom »vse tiste družbene procese in metode, ki jih zagotavlja družba, da se njeni člani podredijo njenim pričakovanjem«. Kakorkoli že različni teoretiki pojmujejo nadzorovanje, pomeni le-to predvsem omejevanje zasebnosti in svobode s strani nadzorovalcev nad nadzorovanimi.

Nevidnost, nedoločena, spontanost, organiziranost neformalne kontrolizacije se kaže tudi v društvih, vendar pa njen poseg v človekovo za-

sebnost največkrat ni tako boleč kot je to lahko npr. v družini.

Človeški odnosi se razvijajo v medsebojnih stiki z ljudmi. V sekundarnih družbenih skupinah so ti stiki manj pristni in bolj formalni kot v primarnih. Posameznik, ki je v skupini pod neprestanim vplivom ostalih, se na tak način tudi socializira. Ostali naj vplivajo in ga nadzorujejo. Tako mora svoje vedenje prilagajati skupini okoli. V nasprotnem primeru ga okolje in skupina izolirata ali pa njegovo vedenje sankcionirata. V skupini se nihče ne more obnašati izključno po svoji volji. Pri zavzemanju, menjavanju in spreminjanju svojih vlog, prihaja posameznik vsakodnevno v stik z drugimi ljudmi in vstopa z njimi v medsebojna razmerja. Kontrolizacija v društvih poteka v dveh smereh: med samimi člani, ko vstopajo v medsebojne interakcije in med člani in nadzornimi mehanizmi v društvu. Katerakoli od teh kontrolizacij ima za posledico nagrajevanje ali kaznovanje, kar je odvisno od pozitivnega, drugim zaželenega, in negativnega, drugim nesprejemljivega ravnanja. Ker ostali člani društva zmeraj pritiskajo na posameznika, in ker se le-ta mora večinoma podrežati konformizmu, nujno pride do konfliktnih situacij. Ti konflikti, ki so v nalogi imenovani »medsebojni spori«, so zelo raznovrstni kot npr.: očitki, da člani ne delajo pravilno, ne spoštujejo medsebojnih dogovorov, se ne sporazumejo glede načrtovanja določenih nalog. V vseh treh skupinah anketiranih društev je raziskava pokazala, da do medsebojnih sporov prihaja največkrat zaradi očitka, češ da član ne dela pravilno. Medsebojna kontrolizacija poteka na različne načine, pri čemer postavlja večina anketiranih društev na prvo mesto sprotno reševanje sporov, temu pa sledijo še očitki, graje, zapostavljanje in zasmehevanje.

Vzroke za medsebojne spore je potrebno iskati v medsebojnih razmerjih članov, manj pa v neupoštovanju in neupoštevanju določil statuta ter v neupoštevanju discipline. Omenjena sredstva kontrolizacije med člani niso napisana, ampak jih izoblikujejo sproti, na podlagi vrednostne zavesti in morale, ki prevladujeta v določeni skupini. Pri tem prideta do izraza tudi vrednotenje in moralnost posameznika. Kdaj in kako bodo člani skupine reagirali na nekonformno vedenje, pa je odvisno od moralnih pravil, tradicij, navad in običajev, ki se jih držijo člani društva.

Raziskava je nadalje pokazala, da v nobeni skupini anketiranih društev tudi večja populari-

²⁷ S. Cohen: *Visions of Social Control*, Polity Press, Cambridge, 1985, str. 3.

zacija vrednot med samimi člani ne bi delovala preprečevalno, tako, da do medsebojnih sporov ne bi prihajalo.

Nadalje smo domnevali, da je med člani manj konfliktov, če sprejmejo vrednote, vendar je bila tudi ta hipoteza zavrnjena.

Omenjeni spori, ki vsakodnevno nastajajo med samimi člani, pravzaprav niso nič posebnega in so značilni za katerokoli skupino. Vsebinsko gledano, pri teh konfliktih ne gre za to, da člani ne bi želeli uresničevati vrednot in norm, ki so si jih zastavili in so jih tudi sprejeli, temveč si niso enotni v tem, kako jih uresničevati. Način, kako dosegati, uresničevati in spreminjati ter postavljati nove vrednote, je značilen za vsako skupino in tako tudi za posamezne vrste društev. Strogost, disciplina, skoraj popolna poslušnost pri taborniškem življenju, se popolnoma ločijo od planinskega in velikokrat od smučarskega življenja. Omenjeno nadzorovanje, nevidno in prikrito, je najbolj učinkovito pri taborniških odredih. V taborniških društvih potekajo aktivnosti zmeraj skupinsko in organizirano, kar gotovo pogojuje dejstvo, da mora biti tabornika sram, če je lenuh, če ne uboga ali če ni discipliniran. S tem nevidno nadzorstvo tudi povzroči, da se tabornik zave napačnega ravnanja in vedenja. Ravno to pa je eno od pglavitnih namenov nadzorovanja. V zvezi s tem se nujno pojavi vprašanje »svobodnega človeka«. Ali so člani taborniških odredov manj svobodni kot člani v planinskih in smučarskih društvih? Ali torej to pomeni, da so otroci v teh odredih manj svobodni kot odrasli v drugih društvih? K temu je potrebno dodati še, da je največ disciplinskih postopkov ravno v teh odredih.

Mehanizmi in sredstva nadzorovanja v društvih

Mehanizmi neformalnega družbenega nadzorstva so pogosto sestavina splošnih vedenjskih vzorcev, ki jih sprejemamo s kulturo. Neformalno nadzorstvo ima na voljo vrsto moralnih, psiholoških in drugih ukrepov za doseganje konformizma (prepričanje, častihlepnost, strah, nevoščljivost, interes, mrkost, hrupnost itd.). Za razliko od formalnega, ima na razpolago široko izbiro pozitivnih, nagrajevalnih sredstev za tiste, ki se prilagodijo željenemu ravnanju. V družini, na primer, uporabljajo tako nagrajevalna sredstva kot tudi kaznovalna. Enako je tudi v društvih.

Sredstev družbenega nadzorstva ni mogoče obravnavati ločeno od njegovih mehanizmov. Med sredstva neformalnega nadzorstva bi lahko uvrstili: ljubezen, nagrado, zglede, pripadništvo, intimnost, naklonjenost, odpuščanje, grajanje, ogorčenje, zasmehovanje ipd. Raziskava je pokazala, da v vseh treh skupinah društev nadzorujejo posameznika naslednji mehanizmi: skupina kot celota, vodstvo (predsednik, izvršni odbor), nadzorni organ in disciplinski organ. Vodstvo ima na voljo predvsem naslednja preprečevalna sredstva: nagrado, razgovore, izvajanje tečajev in seminarjev; in represivna sredstva: javno opozorilo, skupinske in individualne razgovore, opozarjanje na kršitev in grožnje.

Vsak, ki je v skupini nad ostalimi, nujno izvaja poleg ostalih tudi kontrolno vlogo, kar izhaja iz njegove moči. Vodje (predsednik in pogosto tudi člani izvršnega odbora) prilagajajo kontrolizacijo svojemu načinu vodenja, ki je lahko avtokratično, demokratično ali popustljivo. Omenjene tipe vodenja lahko zasledimo v kateremkoli društvu. Vodje nadalje izberejo tudi potrebna sredstva kontrolizacije, ki so predvsem neformalna. Predsednik društva že samo zaradi svoje vloge voditelja izvaja nadzorovanje nad »nadziranci«, ki ga opazujejo, sprejemajo njegova mnenja in posnemajo.

Društvo kot skupina ima dokaj različna sredstva za doseganje konformizma oziroma socializacije. Za pridnost, uspešnost, ubogljivost, prizadevnost, ustreznost in pravilnost ravnanja nagrajujejo, za nekonformnost, neubogljivost in neprizadevnost pa kaznujejo. Društva se ločijo od drugih glede na to, kako kaznujejo. Če je v družini opaziti telesno in duševno kaznovanje, ki mu ne moreš uiti, če vidimo, da se tudi šola s svojim nadzorovanjem približuje formalnemu nadzorstvu, potem tega nikakor ne moremo trditi za društva. Tisti trenutek, ko bo član uvidel, da se ne more podrežati določenim društvenim normam, mnenju večine in skratka konformizmu, bo iz društva izstopil brez posledic. »Brez posledic« seveda razumemo tako, da ga morebitna sredstva kot so graja, zaničevanje in zasmehovanje ne bodo prizadela oziroma mu bo vseeno, kaj si o njem mislijo ostali člani društva. Občutek krivde in moralna odgovornost sta lastnosti, ki ju ljudje še niso povsem izgubili. Zato se največkrat zgodi, da člani v prej omenjenih situacijah ne izstopijo iz društva, temveč se podredijo sredstvom in mehanizmom nadzorovanja.

Človeške skupine vedno ustvarjajo določena pravila vedenja in ravnanja, po katerih primerjajo posameznika, kako se sklada s skupino in koliko ter v čem od nje izstopa. Glede te presoje je nadzorstvo v društvih lahko izredno strogo.

Društva največkrat opredelijo disciplinsko odgovornost tako, da navedejo, kaj se šteje za disciplinski prekršek (na primer hujše nespoštovanje pravil in sklepov društva, druga ravnanja, ki utegnejo prizadeti interese in ugled društva).

O prekrških odloča na prvi stopnji disciplinsko sodišče, ki ima svoj disciplinski pravilnik, po katerem dela. Pogosto društva sploh ne sprejmejo disciplinskih pravilnikov, zato namesto teh analogno uporabljajo za vodenje disciplinskih postopkov določila Zakona o prekrških ali Zakona o kazenskem postopku. Disciplinski organ lahko izreče naslednje ukrepe: opomin, javni opomin, opomin pred izključitvijo in izključitev. O pritožbah zoper te ukrepe odloča občni zbor društva. Disciplinski postopek se torej prične in konča v društvu. V času od 1982 do 1987 so anketirana planinska društva izvedla 19 disciplinskih postopkov, taborniška 50 in smučarska 7. Vse tri raziskovalne skupine društev so največkrat izvedle disciplinski postopek zaradi tega, ker člani niso izpolnjevali nalog.

Nadzorni odbor ali društvena kontrola je naslednji mehanizem kontrolizacije v društvu. Največkrat nadzira samo materialno-finančno poslovanje v društvu, kljub temu, da bi moral izvajati še številne druge naloge. Nadzorovati bi moral izvajanje statuta in drugih društvenih aktov, izvajanje sklepov, ki jih sprejemata izvršni odbor in občni zbor, izpolnjevanje delovnih obveznosti, obveščanje članov, uresničevanje in varstvo pravic članov itd. Člani nadzornega odbora bi morali opozarjati in tudi drugače preventivno delovati, da do kršitev ne bi prihajalo. Z raziskavo smo ugotavljali, kako ti odbori dejansko delujejo. Anketiranci so v 82 % odgovorili, da so nadzorni odbori imeli možnosti za preventivno delovanje in za reagiranje na že nastala konfliktna razmerja. Nadzorni odbori planinskih in smučarskih društev so največkrat uporabili razgovore na skupnih sestankih kot sredstvo kontrolizacije, taborniška pa razgovor.

Zaključek

Društva so za preučevanje zelo zanimive skupine in predstavljajo hvaležen predmet empiričnega raziskovanja. Kljub temu pa skoraj ni

raziskav, ki bi se ukvarjale z omenjeno problematiko. Raziskani vzorec društev je gotovo premajhen, da bi lahko na podlagi rezultatov te raziskave posplošili nova spoznanja na vsa društva v naši republici. Omejiti bi se morali le na planinska, taborniška in smučarska. Pri tem moramo vsekakor ugotoviti, da se dobljeni rezultati ne razlikujejo bistveno glede na vrsto društva. Eden od razlogov za tako trditev je, da smo anketne liste posredovali predsednikom oziroma tajnikom društev, ne pa tudi ostalim članom. Anketiranci so, seveda, želeli svoja društva prikazati v najlepši luči. Najbolj pomembne ugotovitve naše raziskave bi bile še zlasti naslednje:

1. V vsakem društvu je večje ali manjše število članov, ki ne delajo in niti ne kažejo zanimanja za kakršnokoli sodelovanje v društvenih dejavnostih. Proti takim članom društva redko ukrepajo.

2. Motivacijski procesi nimajo nobenega vpliva na to, da med člani ne bi prihajalo do medsebojnih konfliktov, vendar pa igrajo pomembno vlogo pri doseganju in uresničevanju vrednot.

3. Tisti člani, ki vrednote sprejmejo oziroma jih internalizirajo, sodelujejo tudi pri njihovem uresničevanju.

4. Ljudje se včlanijo v smučarska društva predvsem zato, da si pridobijo določene materialne koristi.

5. Nobeno društvo ni posredovalo podatkov o tem, da bi v okviru svojega delovanja izoblikovalo kakšne nove vrednote. Pri svojih odgovorih se je omejilo na tiste vrednote, ki so bile navedene v vprašalniku, čeprav so imeli možnost dati svoje.

6. Prostovoljnost včlanjevanja in izstopanja iz društev je eden od pomembnih dejavnikov, ki vpliva na to, da se člani brez večjih težav podredijo skupinskim normam. Zaradi tega tudi represivno reagiranje nadzornih mehanizmov ne pride pogosto do veljave.

7. Kontrolizacija v društvih poteka v dveh smereh: med samimi člani, ko vstopajo v medsebojne interakcije in med člani ter nadzornimi mehanizmi v društvih.

8. Društvena kontrolizacija je predvsem preventivna in redko represivna.

9. Člani društev internalizirajo nadzorstvo, sprejmejo družbene vrednote in dokler so s tem zadovoljni, ostajajo v društvih.

LITERATURA

1. BURNSTEIN, E.: The Notion of Control in Psychological Theory. V GIBBS, J. P.: *Social Control-Views from Social Sciences*, London, Sage, 1982.
2. COHEN, S.: *Visions of Social Control-Crime, Punishment and Classification*. Cambridge, Polity Press, 1985, 325 s.
3. COSER, J. A.: The Nation of Control in Sociological Theory. V GIBBS, J. P.: *Social Control-Views from Social Sciences*, London, Sage, 1982.
4. DEKLEVA, B.: *Pojavnost in struktura družbene in medosebne identifikacije udeležencev v konfliktnih družbenih situacijah*. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, 1987, 368 s.
5. GIBBS, J. P.: Law as a Means of Social Control. V GIBBS, J. P.: *Social Control-Views from Social Sciences*, London, Sage, 1982.
6. GIBBS, J. P. in ostali: *Social Control-Views from Social Sciences*. London, Sage, 1982, 288 s.
7. GODINA, V.: Bipolarnost socializacijskega procesa. *Anthropos*, Ljubljana, (1985), št. 1—2, s. 392—403.
8. GORIČAR, J.: *Temelji obče sociologije*. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1972, 320 s.
9. GOTESKY, R.: Values in Scientific Research. *American Behavioral Scientist*, Beverly Hills, 17 (1973) 1, s. 101—124.
10. HARE, J. P.: *Handbook of Small Group Research*. New York, The Free Press, 1976, 781 s.
11. JANOWITZ, M.: Sociological Theory and Sociological Control. *American Journal of Society*, (1975), s. 82—108.
12. KRANJC, S.: *Interesna združenja občanov in družbeno-politični sistem*. Doktorska disertacija, Ljubljana, 1986, 596 s.
13. MCGRATH, J. E.: Small Group Research. *American Behavioral Scientist* (1978) 5, s. 651—674.
14. MERTON, R.: *Social theory and Social Structure*. New York, The Free Press, 1968, 702 s.
15. MUSEK, J.: Temeljne kategorije in dimenzije vrednot in vrednostne usmerjenosti. *Anthropos*, (1986) 1—2, s. 49—57.
16. PEČAR, J.: Kriminološki pogledi na družbeno nadzorstvo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 24 (1973) 2, s. 141—151.
17. PEČAR, J.: Neformalno družbeno nadzorstvo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 27 (1976) 3, s. 189—234.
18. PEČAR, J.: Nadzorstvena vloga skupin. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 39 (1988) 4, s. 313—324.
19. PEČAR, J.: Simbolični interakcionizem v induktologiji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 38 (1987) 1, s. 136—147.
20. PEČAR, J.: Nadzorstveni pomen morale, navad, tradicij, itd. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 39 (1988) 1, s. 218—230.
21. PEČAR, J.: *Formalno nadzorstvo*. Ljubljana, Delavska enotnost, 1988, 449 s.
22. SOROKIN, B., MAGDALENIČ, I.: *Osnove socijalne psihologije*. Zagreb, Pravni fakultet, 1982, 426 s.
23. STENIN, H.: On Professional Allegiance in the Study of Political Psychology. *Political Psychology*, (1986) 2, s. 248—258.
24. ULE, M.: *Od krize psihologije h kritični psihologiji*. Ljubljana, Delavska enotnost, 1986, 260 s.
25. ZUPANČIČ, B. M.: *Svoboda združevanja*, Ljubljana, Magellan, 1989, 321 s.
26. ZVONAROVIČ, M.: *Socijalna psihologija*. Zagreb, Školska knjiga, 1976, 819 s.

Socialites as a Mechanism of Control and Socialization

Sonja Kotnik, L. L. M., Lecturer, Superior School for Internal Affairs, Kotnikova 8, 61000 Ljubljana, Slovenia.

Societies are social groups which are rarely the object of empirical research. Alpine, scout and skiing societies constituted a sample of the research study, the purpose of which was to establish the following: the impact of societies on their members in implementing the goals and values for which they joined a given association; means and efficiency in realization of values; kinds of values; the role of societies in the formation of norms; processes of controlization and socialization in society; mechanisms and instruments of exercising control. The results which were obtained by this

study indicated little difference between compared groups of the associations interviewed. With regard to the fact that questionnaires were sent to the officials of the societies mentioned, certain degree of doubt about the authenticity of their answers arose. With mutual comparisons of obtained results, the study nevertheless came to some useful findings which can be generalized to other similar societies which are active in the republic of Slovenia.

Key words: societies, social control, socialization, mechanisms of control.

UDC 316.353/354:316.738